

کرسی آزاداندیشی «مسئله حجاب» به میزبانی «مرتضی مطهری»

به مناسبت ۱۲ اردیبهشت، سالروز شهادت استاد مطهری و با استناد به دیدگاه‌های مکتوب ایشان، به تبیین ضرورت عقلی وجود حجاب در جامعه و نیز، بایسته‌های امر به معروف و نهی از منکر در این عرصه پرداخته‌ایم



اوسخت به ترویج معرفت از طریق گفت‌وگو و تنویر افکار عمومی علاقه‌مند بود و آن را راهی مطمئن برای نهاده‌نکردن اندیشه اسلامی در جامعه مسلمان ایران می‌دانست. این رویکرد را می‌توان در همه ادوار زندگی شهید مطهری و در موضوعات متفاوت و گاه متناقض مشاهده کرد. او از کنار هیچ فرصتی برای تکاپو در این مسیر، ساده‌نمی‌گذشت. یکی از برجسته‌ترین و مشهورترین اقدامات وی که اتفاقاً در روزگار مانیز، به موضوعی پر بحث تبدیل شده، «مسئله حجاب» است؛ موضوعی که طرح هم‌زمان آن با اصل «امر به معروف و نهی از منکر» در جامعه، اسباب شبیهات و اختلافاتی را فراهم کرده. امروزه در سالروز شهادت استاد ارجمند، آیت‌ا... مرتضی مطهری، می‌خواهیم فرازهایی از دیدگاه‌ها و نظرات وی را در باب مسئله حجاب مرور کنیم و هم‌زمان، از رویکرد وی در باره امر به معروف و نهی از منکر که در روزگار ما، با مسئله حجاب، تلازم آشکاری یافته‌است - «والبتة این به معنای کمرنگ شدن ارزش و اعتبار آن در دیگر عرصه‌ها نیست - سخن بگوئیم؛ صحبتی که باید آن را با فرازهایی از بیانات وی در یکی از سخنرانی‌هایش - شب تاسوعای سال ۱۳۴۸ - آغاز کنیم؛ بیاناتی که در جلد نخست کتاب ارزشمند «حماسه حسینی» (چاپ سی‌ام، صفحه ۲۳۹) جمع‌آوری و منتشر شده‌است.

جواد نوائین رودسری - ۱۲ اردیبهشت ماه هر سال، یادآور واقعه تلخ ترور و شهادت مظلومانه استاد بزرگوار، آیت‌ا... مرتضی مطهری است؛ او که در سراسر عمر، قلم و بیان خود را در مسیر تنویر و آگاهی‌آذهان مردم و هدایت آن‌ها به مسیر روشنی بخش اسلام به کار برد. ماحصل آن تلاش، افزون بر تربیت شاگردان میرز، مجموعه‌ای سترگ از میراث مکتوب شهید مطهری است که گنجینه بزرگ معارف اسلامی و پشتوانه عقیدتی و محل اتکای کسانی محسوب می‌شود که در ردیف دلسوزان اسلام و مسلمین قرار می‌گیرند. میراث‌مآندگار استاد شهید، یکی از اصلی‌ترین پیش‌رانه‌های اعتقادی و فرهنگی در سپهر انقلاب اسلامی است؛ میراثی که به دلیل ریشه داشتن در اندیشه و معارف اسلام، همچنان تازه و قابل استفاده است. به همین دلیل، توجه دوباره و عمیق به دیدگاه‌های او، به‌ویژه در دورانی که فضای غبار آلود شهادت، به واسطه یک‌تازی فضای مجازی در شکل دهی به باورها و دیدگاه‌های عموم مردم، بر ذهن‌ها غلبه دارد، می‌تواند نویدبخش عبور توأم با سلامت از این گردنه پرخطر تاریخی باشد. استاد شهید مرتضی مطهری، یکی از اصلی‌ترین منادیان گفت‌وگوهای آزاد و کرسی‌های آزاداندیشی بود؛ هر چند که شاید کمتر از نظر و آگاهی و لفظی با چنین عباراتی در آثار وی روبه‌رو شویم، اما بی‌تردید و به گواهی گفتار و نوشتار آن شهید سعید،

اعراض می‌کنید، وی را مورد هجر قرار می‌دهید؛ یعنی با او قطع رابطه می‌کنید» اما در همان حال، تأکید می‌کند که «البته انسان باید در باب امر به معروف و نهی از منکر منطق به کار ببرد، عمل او منطبق با منطق باشد. این در موردی است که اگر شما با آن شخصی که با او صمیمیت دارید قطع رابطه کنید و به او سر دی نشان دهید، این عمل شما برای او تنبیه باشد و تنبیه تلقی شود. یعنی تحت یک زجر و شکنجه روحی قرار گیرد و این عمل شما در جلوگیری از کار بد او تأثیر داشته باشد و الا مواردی هم هست که کسی... مبتلا به عادت زشتی شده و رابطه او با شما روی عادت است که از گذشته داشته. چه بسا از این که شما با او قطع رابطه کنید! استقبال کند و به دنبال منکر یا عادت زشتی که داشت برود». «بنابر این، از منظر و نگاه شهید مطهری، فرایند امر به معروف و نهی از منکر، محدود در یک سلسله اقدامات خاص نیست و با توجه به شرایط و احوال، بر اساس بصیرت فرد آمر به معروف و ناهی از منکر، باید تغییر کند و به‌روز سانی شود؛ توجه به موقعیت و نیز، اتکا بر اصل «مهربانی» با دیگران، از اصولی است که استاد شهید آن‌ها را برای انجام فریضه امر به معروف و نهی از منکر ضروری می‌داند.

چهارم: در منظر شهید مطهری، توجه به یک نکته مهم دیگر، در انجام فریضه امر به معروف و نهی از منکر موضوعیت دارد و آن شروع این اقدام از خود است. فردی که می‌خواهد امر به معروف یا نهی از منکر کند، خود باید عامل آن معروف و رویگردان از آن منکر باشد. استاد شهید با استناد به خطبه ۱۲۹ نهج البلاغه، از قول امیر مؤمنان (ع) می‌گوید: «خدا لعنت کند آن مردی که امر به معروف می‌کند و خودش بر خلاف آن معروف عمل می‌کند و آن مردی که نهی از منکر می‌کند و خودش همان منکراتی را که نهی می‌کند، مرتکب می‌شود.»

«مسئله حجاب»؛ ورود به عرصه آگاهی و بصیرت

پس از این مقدمه نسبتاً مفصل، اما اجامی و ضروری در باره امر به معروف و نهی از منکر که در باب ترویج و تبلیغ حجاب، دانستن آن ضروری به نظر می‌رسد، باید به دیدگاه‌های مربوط به چرایی ضرورت حجاب در آموزه‌های دینی ورود کنیم؛ یعنی به بحث آگاهی و بصیرت در مسئله حجاب وارد شویم؛ موضوعی که شهید مطهری، آن را به تفصیل و با جزئیات بسیار، در کتاب ارزشمند «مسئله حجاب» مورد توجه قرار داده‌است. دیدگاه‌های شهید مطهری در این عرصه، شامل مقدمات و جزئیات بسیاری است، اما شاید بتوان اصل و اساس آن را در تنویر افکار عمومی، در چهار عاملی خلاصه کرد که وی ذیل عنوان «اسمای حقیقی مسئله حجاب» بررسی و ارزیابی کرده‌است. رویکرد استاد در این بحث، کاملاً منطقی و اقلناعی است و دانستن محتوای آن ضرورت دارد؛ هم برای کسانی که قصد ورود به فضای امر به معروف و نهی از منکر را در عرصه حجاب دارند و هم برای گروهی که اطلاعاتشان در باره زمینه‌های عقلی و فکری این واجب شرعی محدود است و بر همین اساس، آن را «محدودیت» می‌شمارند. بیان شهید مطهری در طرح «مسئله حجاب»، بیانی بی‌تعارف و صریح است؛ او می‌نویسد: «حقیقت امر این است که در مسئله پوشش - و به اصطلاح عصر اخیر حجاب - سخن در این نیست که آیا زن خوب است پوشیده در اجتماع ظاهر شود یا عریان...؟ [بلکه مسئله این است] که آیا مرد باید حق داشته باشد که از هر زنی، در هر محلی، حداکثر تمتعات را به استثنای زن، ببرد یا نه؟ اسلام که به روح مسائل می‌نگرد، جواب می‌دهد: خیر، مردان فقط در محیط خانوادگی و در کادر قانون ازدواج و همراه با یک سلسله تعهدات سنگین، می‌توانند از زنان به عنوان همسران قانونی کامجویی کنند.» استاد مطهری به این ایراد عمده که برخی به پنهان‌دلسوزی، ضرورت حجاب را نوعی محکومیت یا اسارت برای زن فرض می‌کنند، این‌گونه پاسخ می‌دهد و تصریح می‌کند: «آن که در این مسئله (مسئله حجاب) ذی‌نفع است [و باید محدود شود]، مرد است، نه زن» و در واقع، مسئله اصلی حفاظت از حق زن است نه تحمیل تکلیف مالا یطاق بر او. استاد شهید مرتضی مطهری، با این مقدمه، به پریش ضرورت وجود حجاب در جامعه، ذیل چهار دلیل، چنین جواب می‌دهد:

نخست: آرامش روانی - استاد مطهری با اتکا به تجربه بشری و پژوهش‌هایی که توسط محققان سراسر دنیا

آگاهی و بصیرت، شرط امر به معروف

«یکی از آن‌ها (لوازم اساسی امر به معروف و نهی از منکر) رشد، آگاهی و بصیرت است. حالا که من گفتم امر به معروف و نهی از منکر، لابد همه ما خیال کردیم که خوب از این جا برویم و امر به معروف و نهی از منکر کنیم. از شما می‌پرسم: اصلاً من و شما می‌فهمیم که امر به معروف و نهی از منکر چیست و چگونه باید انجام شود؟ تا حالا که امر به معروف و نهی از منکر ما‌های ما در اطراف دکه لباس و بند کشش مردم بوده‌است، در حول و حوش موی سر و دوخت لباس مردم بوده‌است! ما اصلاً معروف چه می‌شناسیم که چیست؟ منکر چه می‌شناسیم که چیست؟ ما گاهی معروف‌ها را به جای منکر می‌گیریم و منکر‌ها را به جای معروف. بهتر این که ما جاهل‌ها امر به معروف و نهی از منکر نکنیم. چه منکر‌ها که به نام امر به معروف و نهی از منکر به وجود نیامد. آگاهی و بصیرت می‌خواهد، خبرت و خبرویت می‌خواهد؛ دانایی، روان شناسی و جامعه‌شناسی می‌خواهد تا انسان بفهمد که چگونه امر به معروف و نهی از منکر کند، یعنی راه معروف را تشخیص بدهد و ببیند معروف کجاست؟ منکر را تشخیص بدهد، ریشه منکر را به دست بیاورد، از کجا آن منکر سرچشمه می‌گیرد؟ و لهذا، ائمه دین فرموده‌اند: جاهل بهتر است امر به معروف و نهی از منکر نکند؛ چرا؟ «لأنه ما یفسدُهُ أَكْثَرُ مِمَّا یصلَحُهُ»؛ چون جاهل هنگامی که امر به معروف و نهی از منکر می‌کند، می‌خواهد بهتر کند بدتر می‌کند و چقدر در این زمینه مثال‌ها زیاد است.»

وظیفه‌ای که ساقط نمی‌شود

«شاید شما بگویید ما جاهلیم، پس امر به معروف و نهی از منکر از ما ساقط شد! جواب شما را داده‌اند... از یکی از معصومین (ع) می‌پرسند: بعضی از مردم جاهل هستند، در روز قیامت با این‌ها چگونه عمل می‌شود؟ می‌فرماید: در آن روز... شخصی را می‌آورند و می‌گویند: تو چرا عمل نکردی؟ می‌گوید نمی‌دانستم، نمی‌فهمیدم! می‌گویند: ... نمی‌دانم، نمی‌فهمم هم غدر شد؟! خدا عقل را برای چه آفریده‌است؟ برای این که بفهمی، موشکافی کنی، بروی کاوش کنی، تحقیق کنی. تو باید از آن کسانی باشی که نه تنها اوضاع زمان خود را درک نکنی، بلکه باید آیند را هم بفهمی و درک کنی.»

جند نکته قابل توجه به عنوان مقدمه

با توجه به سخنان استاد شهید و توجه به موضوع امر به معروف و نهی از منکر، به مثابه مقدمه‌ما در طرح دیدگاه‌های وی در باره حجاب و دلایل مربوط به ضرورت حفظ آن در جامعه که در ادامه بحث خواهد آمد، می‌توان چند نکته مهم و قابل طرح را با اتکا به بیانات و نوشته‌های استاد شهید مرتضی مطهری، مد نظر قرار داد:

نخست - امر به معروف و نهی از منکر، ضامن بقای اسلام و «علت مُبْقِیه» آن است و اگر این اصل وجود نداشته باشد، اسلامی هم وجود نخواهد داشت. بنابر این، در ضرورت انجام آن تردیدی نیست و جهل در باره کیفیت این واجب شرعی، آن را از عهده فرد مسلمان ساقط نمی‌کند.

دوم - واجب امر به معروف و نهی از منکر، دوز کن اساسی دارد که اولین رُکن آن، «آگاهی و بصیرت» است. فردی که قرار است امر به معروف و نهی از منکر کند، باید از اقدام خود، تأثیر و کیفیت آن، آگاهی دقیق و درستی داشته باشد و بلکه موظف است این آگاهی و بصیرت را به اندازه کافی، به دست آورد.

سوم - در فریضه امر به معروف و نهی از منکر، به‌ویژه در نهی از منکر که در بحث مادر مسئله حجاب، مدخلیت دارد، ضرورت، انزجار و نفرت از منکر است و نه نفرت از فاعل آن. شهید مطهری در باب هر حله نخست امر به معروف و نهی از منکر، یعنی «هجر و اعراض» به صراحت می‌گوید: «اولین درجه و مرتبه نهی از منکر هجر و اعراض است، یعنی وقتی شما فردی افرادی را می‌بینید که مرتکب منکراتی می‌شوند... به عنوان مبارزه با او (نه مبارزه با شخص او، بلکه مبارزه با کار زشت او و برای این که او را از کار زشتش بازدارید، از او

66 شهید مطهری: «برعکس آن چه که مخالفان حجاب خرده‌گیری کرده و گفته‌اند: حجاب موجب فلج کردن نیمی از افراد اجتماع است، [اتفاقاً] بی‌حجابی و ترویج روابط آزاد جنسی موجب فلج کردن نیروی اجتماع است»

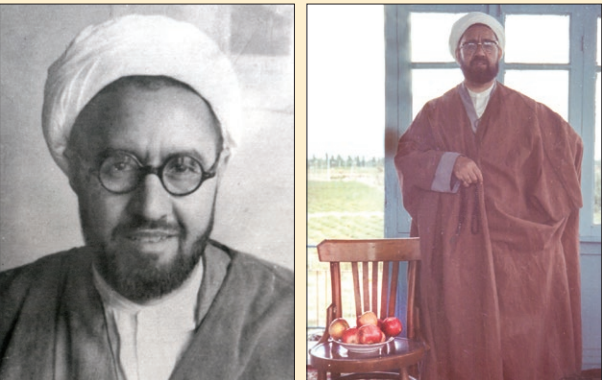
66 استاد مطهری با اتکا به تجربه بشری و پژوهش‌هایی که توسط محققان سراسر دنیا انجام گرفته‌است، غریزه جنسی را، غریزه‌ای «دریافت» و نیرومند معرفی می‌کند که «هر چه به آن بیشتر خوراک بدهند، شعله‌ورتر می‌شود.» وی تصریح دارد: «روح بشر فوق العاده

تحریک‌پذیر است. اشتباه است که گمان کنیم تحریک‌پذیری روح بشر محدود به حد خاصی است و از آن پس آرام می‌گیرد... از طرفی تقاضای نامحدود، خواه ناخواه انجام‌نشدنی است و همیشه مقرون است به نوعی احساس محرومیت. دست نیافتن به آرزوها به نوبه خود، منجر به اختلافات روحی و بیماری‌های روانی می‌شود.»

66 شهید مطهری: «آگاهی و بصیرت می‌خواهد، خبرت و خبرویت می‌خواهد؛ دانایی، روان شناسی و جامعه‌شناسی می‌خواهد تا انسان بفهمد که چگونه امر به معروف و نهی از منکر کند، یعنی راه معروف را تشخیص بدهد و ببیند معروف کجاست؟ منکر را تشخیص بدهد، ریشه منکر را به دست بیاورد، از کجا آن منکر سرچشمه می‌گیرد؟»

استاد شهید به روایت تصویر

عکس‌های کمتر دیده‌شده از آیت‌ا... مرتضی مطهری



انجام گرفته‌است، غریزه جنسی را، غریزه‌ای «دریافت» و نیرومند معرفی می‌کند که «هر چه به آن بیشتر خوراک بدهند، شعله‌ورتر می‌شود.» وی تصریح دارد: «روح بشر فوق العاده تحریک‌پذیر است. اشتباه است که گمان کنیم تحریک‌پذیری روح بشر محدود به حد خاصی است و از آن پس آرام می‌گیرد... از طرفی تقاضای نامحدود، خواه ناخواه انجام‌نشدنی است و همیشه مقرون است به نوعی احساس محرومیت. دست نیافتن به آرزوها به نوبه خود، منجر به اختلافات روحی و بیماری‌های روانی می‌شود.» افزون بر این‌ها، استاد مطهری معتقد است که بی‌توجهی به مسئله حجاب در جامعه، علاوه بر آشفتنی روانی افراد، به آشفتنی روانی خانواده‌ها می‌انجامد و به احساس امنیت آن‌ها در حریم خانواده نیز، آسیب می‌زند و می‌تواند زمینه را برای کم‌فروغ کردن این نهاد بنیادین و در پی آن، آسیب خوردن همه ارکان جامعه، فراهم کند که در جزئیات آن در ادله بعدی، به تفصیل بررسی می‌شود.

دوم: استحکام پیوند خانوادگی - استاد شهید، رعایت حجاب را در جامعه، یکی از مقدمات محدود شدن «استتماعات و التذاهای جنسی» به محیط خانواده می‌داند و آن را از اسباب استحکام پیوند از دوای می‌شمرد. وی تأکید می‌کند: «فلسفه پوشش و منع کامیابی جنسی از غیر همسر مشروع، از نظر اجتماع خانوادگی این است که همسر قانونی شخص از لحاظ روانی عامل خوشبخت کردن او به شمار برود؛ در حالی که در سیستم کامیابی [که در آن با کنار گذاشتن حجاب و رو آوردن به بی‌بند و باری، لذت بردن از غیر همسر، به استثنای مقوله زنا، رواج می‌یابد،] همسر قانونی از لحاظ روانی یک رقیب و زندانبان به شمار می‌رود و در نتیجه، کانون خانوادگی بر اساس دشمنی و نفرت پایه‌گذاری می‌شود؛ آن‌گاه می‌افزاید: «در قدیمی‌یکی از شیرین‌ترین آرزوهای جوانان از دوای بود. جوانان پیش از آن که به برکت دنیای اروپا، کالای زن این همه از آن و فزوان شود، شب زفاف را کم از تخت پادشاهی نمی‌دانستند.» شهید مطهری معاشرت‌های بی‌بند و بار و بی‌توجهی به مسئله حجاب را یکی از عوامل رنگ باختن اهمیت از دوای و تشکیل خانواده در جامعه می‌داند و معتقد است که چنین رویه‌ای باعث سست شدن پیوند از دوای و افزایش طلاق در جامعه می‌شود و این عقیده را مستند به پژوهش‌هایی می‌کند که در مراکز مطالعات اجتماعی غرب انجام گرفته‌است.

سوم: استواری اجتماع - یکی از نکات بسیار مهم در باره ضرورت توجه به مسئله حجاب و پوشیدگی، نقش این اقدام در استواری جامعه است. شهید مطهری در این باره می‌نویسد: «برعکس آن چه که مخالفان حجاب خرده‌گیری کرده و گفته‌اند: حجاب موجب فلج کردن نیمی از افراد اجتماع است، [اتفاقاً] بی‌حجابی و ترویج روابط آزاد جنسی موجب فلج کردن نیروی اجتماع است»، آن‌گاه تأکید می‌کند: «آن چه موجب فلج کردن نیروی زن و حبس استعداد‌های اوست، حجاب به صورت زندانی کردن زن و محروم ساختن او از فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی است و در اسلام چنین چیزی وجود ندارد. اسلام نه می‌گوید که زن از خانه بیرون نرود و نه می‌گوید [که زن] حق تحصیل علم و دانش ندارد... اسلام هرگز نمی‌خواهد که زن بیکار و بی‌عار بنشیند و وجودی عاطل و باطل بار آید. پوشانیدن بدن به استثنای وجه و کفین، مانع هیچ گونه فعالیت فرهنگی یا اجتماعی از اقتصادی نیست. آن چه موجب فلج کردن نیروی اجتماع است، آلوده کردن محیط کار به لذت‌جویی‌های شهوانی است.»

چهارم: ارزش و احترام زن - استاد شهید مطهری، با توجه به این نکته که «حریم نگه داشتن زن میان خود و مرد یکی از وسایلی بوده‌است که زن [در طول تاریخ و با آگاهی از تأثیر آن] برای حفظ مقام موقع خود در برابر مرد، از آن استفاده کرده‌است، توضیح می‌دهد: «اسلام زن را تشویق کرده‌است که از این وسیله استفاده کند؛ اسلام مخصوصاً تأکید کرده‌است که زن هر اندازه متین‌تر و باوقارتر و عفیف‌تر حرکت کند و خود را در معرض نمایش برای مرد نگذارد، بر احترامش افزوده» و در واقع، نگاه به او، از فضای لذت‌جویی و کام‌جویی، به عرصه احترام متقابل انسانی هدایت می‌شود و این مسئله، اسباب افزایش ارزش و احترام زن را در جامعه فراهم می‌کند.